ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

ICHKI VA TASHQI MIGRATSIYA JARAYONLARINING KRIMINOGEN VAZIYATGA TA'SIRI: TIZIMLI TAHLIL VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR

Panoyev Elshod To‘ymurod o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti,
mustaqil izlanuvchi
https://doi.org/10.5281/zenodo.21814638

Annotatsiya

Mazkur maqolada ichki va tashqi migratsiya jarayonlarining kriminogen vaziyatga ta'siri zamonaviy kriminologik yondashuvlar asosida tizimli tahlil qilinadi. Aholining hududiy harakatchanligi iqtisodiy, ijtimoiy va demografik rivojlanishning muhim omillaridan biri bo‘lishiga qaramay, migratsiya jarayonlari ayrim sharoitlarda jinoyatchilikning o‘zgarishi, ijtimoiy moslashuv muammolari, noqonuniy mehnat bozori shakllanishi, transmilliy uyushgan jinoyatchilik va odam savdosi kabi salbiy hodisalarning kuchayishiga ham sabab bo‘lishi mumkin. Tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy-huquqiy, statistik va kontent-tahlil metodlari qo‘llanilib, xalqaro tashkilotlar hamda xorijiy davlatlar tajribasi o‘rganildi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida migratsiya siyosatining rivojlanishi va uning kriminologik xavfsizlikni ta'minlashdagi o‘rni baholandi. Tadqiqot natijasida migratsiya va jinoyatchilik o‘rtasidagi bog‘liqlik bevosita emasligi, balki ijtimoiy-iqtisodiy omillar, bandlik darajasi, urbanizatsiya, huquqiy nazorat hamda migrantlarning integratsiyalashuv darajasi orqali shakllanishi ilmiy asoslandi. Muallif tomonidan migratsiya xavflarini prognozlash, raqamli monitoringni kuchaytirish, profilaktika tizimini takomillashtirish va davlat organlari o‘rtasidagi institutsional hamkorlikni rivojlantirishga qaratilgan amaliy takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: ichki migratsiya, tashqi migratsiya, kriminogen vaziyat, jinoyatchilik, migratsiya siyosati, transmilliy jinoyatchilik, noqonuniy migratsiya, profilaktika, kriminologiya, urbanizatsiya.

Kirish

Migratsiyaning ijobiy jihatlari qatorida mehnat resurslarining samarali taqsimlanishi, hududlar iqtisodiy rivojlanishining jadallashuvi, investitsiyalar oqimining ko‘payishi va inson kapitalining rivojlanishini qayd etish mumkin. Shu bilan birga, migratsiya oqimlarining tartibsizligi ayrim hududlarda kriminogen vaziyatning murakkablashishiga ham sabab bo‘lishi mumkin. Ayniqsa, noqonuniy migratsiya, ijtimoiy moslashuvning sustligi, norasmiy bandlik, uy-joy muammolari, kambag‘allik va ijtimoiy tengsizlik jinoyatchilik xavfini oshiruvchi omillar sifatida e'tirof etiladi. So‘nggi yillarda migratsiya va jinoyatchilik o‘rtasidagi bog‘liqlik xalqaro kriminologiyada eng ko‘p muhokama qilinayotgan ilmiy masalalardan biriga aylandi. Biroq zamonaviy ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, migrantlarning mavjudligi avtomatik ravishda jinoyatchilikning oshishiga olib kelmaydi. Aksincha, jinoyatchilik darajasiga iqtisodiy tengsizlik, ijtimoiy integratsiya, ta'lim, huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati va davlat migratsiya siyosati kabi omillar sezilarli ta'sir ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasida ham ichki va tashqi migratsiya ko‘lamining ortishi ushbu masalaning dolzarbligini yanada kuchaytirmoqda. Ichki migratsiya asosan qishloq hududlaridan yirik shaharlarga yo‘nalgan bo‘lsa, tashqi migratsiya mehnat migratsiyasi shaklida namoyon bo‘lmoqda. Mazkur jarayonlar iqtisodiy rivojlanish bilan bir qatorda ayrim kriminogen xavflarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli migratsiya va kriminogen vaziyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni kompleks o‘rganish ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi ichki va tashqi migratsiyaning kriminogen vaziyatga ta'sirini tizimli tahlil qilish, zamonaviy tendensiyalarni aniqlash hamda jinoyatchilik profilaktikasini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Metodologiya

Tadqiqotning nazariy asosini zamonaviy kriminologiya, migratsiya nazariyalari, ijtimoiy dezorganizatsiya nazariyasi, ijtimoiy nazorat nazariyasi va tizimli tahlil konsepsiyasi tashkil etdi.

- tizimli tahlil;
- qiyosiy-huquqiy tahlil;

- statistik tahlil;
- kontent-tahlil;
- tarixiy-huquqiy metod;
- institutsional tahlil;
- mantiqiy umumlashtirish;
- ilmiy prognozlash.

Empirik baza sifatida migratsiya va jinoyatchilikka oid xalqaro ilmiy maqolalar, BMT tizimi tashkilotlari hisobotlari, migratsiya bo‘yicha xalqaro statistik ma'lumotlar, O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi hamda migratsiya siyosatiga oid normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi. Tadqiqot davomida migratsiya va jinoyatchilik o‘rtasidagi sabab-oqibat bog‘liqligini aniqlashda korrelyatsion yondashuvdan emas, balki kompleks omillar tizimi asosida baholash usuli qo‘llanildi. Mazkur yondashuv migratsiya oqimlarining kriminogen vaziyatga ta'sirini iqtisodiy rivojlanish, urbanizatsiya darajasi, bandlik, ta'lim, ijtimoiy integratsiya va huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati bilan o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilish imkonini berdi.

MUHOKAMA

Migratsiya va jinoyatchilik o‘rtasidagi bog‘liqlik zamonaviy kriminologiyaning eng murakkab va bahsli masalalaridan biridir. Ommaviy axborot vositalari va jamoatchilik fikrida migratsiya ko‘pincha jinoyatchilikning ortishi bilan bevosita bog‘lab talqin qilinsa-da, ilmiy tadqiqotlar bunday yondashuvning har doim ham asosli emasligini ko‘rsatmoqda. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, migratsiyaning o‘zi emas, balki uning ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda qanday boshqarilishi, migrantlarning jamiyatga integratsiyalashuv darajasi va davlatning migratsiya siyosati kriminogen vaziyatning shakllanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Tahlillar ichki migratsiya, ayniqsa qishloq hududlaridan yirik shaharlarga ko‘chib kelish jarayonlari urbanizatsiyaning jadallashuviga olib kelishini ko‘rsatadi. Bunday hududlarda aholining keskin ko‘payishi uy-joy taqchilligi, infratuzilmaning yetarli emasligi, norasmiy bandlikning ortishi va ijtimoiy nazorat mexanizmlarining zaiflashishiga sabab bo‘lishi mumkin. Natijada mulkiy jinoyatlar, bezorilik, noqonuniy iqtisodiy faoliyat va boshqa huquqbuzarliklarning sodir etilish xavfi ortadi. Biroq bu holatni migratsiyaning bevosita oqibati sifatida emas, balki urbanizatsiya va ijtimoiy moslashuv muammolarining natijasi sifatida baholash maqsadga muvofiqdir. Tashqi migratsiya jarayonlarining tahlili esa boshqa xususiyatlarni namoyon etadi. Mehnat migratsiyasi aholining daromadlarini oshirish, kambag‘allikni kamaytirish va inson kapitalini rivojlantirishga xizmat qilsa-da, noqonuniy migratsiya transmilliy uyushgan jinoyatchilik uchun qulay sharoit yaratishi mumkin. Ayniqsa, migrantlarni noqonuniy olib o‘tish, odam savdosi, qalbaki hujjatlar tayyorlash, noqonuniy mehnat ekspluatatsiyasi va moliyaviy firibgarlik kabi jinoyatlar migratsiya oqimlaridan foydalanadigan jinoiy tarmoqlarning asosiy faoliyat yo‘nalishlariga aylanmoqda. Muhokama natijalari yana bir muhim jihatni ko‘rsatadiki, migrantlar ko‘pincha jinoyat sodir etuvchi emas, balki jinoyat qurboni bo‘lish ehtimoli yuqori bo‘lgan ijtimoiy guruh hisoblanadi. Huquqiy maqomining noaniqligi, til bilmaslik, ijtimoiy himoyaning sustligi va mehnat bozoridagi tengsizlik ularni ekspluatatsiya, firibgarlik, zo‘ravonlik va odam savdosi xavfiga duchor qiladi. Shu sababli migratsiya xavfsizligini ta'minlash faqat jinoyatchilikka qarshi kurashish emas, balki migrantlarning huquq va erkinliklarini himoya qilish orqali ham amalga oshirilishi lozim.

Xulosa

Mazkur tadqiqot ichki va tashqi migratsiya jarayonlari kriminogen vaziyatga bevosita emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy va institutsional omillar orqali ta'sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Tadqiqot natijalari migratsiya oqimlarini samarali boshqarish va migrantlarning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlash jinoyatchilik xavfini kamaytirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdiqladi. Noqonuniy migratsiya, odam savdosi va transmilliy uyushgan jinoyatchilik migratsiya bilan bog‘liq asosiy kriminogen tahdidlar sifatida baholandi. Shuningdek, migrantlar ko‘pincha jinoyat sodir etuvchi emas, balki jinoyat qurboni bo‘lish xavfi yuqori bo‘lgan ijtimoiy guruh ekanligi aniqlandi. O‘zbekiston sharoitida migratsiya jarayonlarini raqamli monitoring qilish, idoralararo hamkorlikni kuchaytirish va profilaktik choralarni takomillashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Migratsiya siyosatini zamonaviy kriminologik yondashuvlar

asosida rivojlantirish jamoat xavfsizligini mustahkamlash va jinoyatchilikning oldini olish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alimboyeva, X. M. (2025). Noqonuniy migratsiyaning ijtimoiy xavfliligi va jinoiy javobgarlik masalalari. Central Asian Journal of Academic Research, 3(5), 214–220.
2. Paliniyozova, N. (2024). Hozirgi kunda noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashishning mazmun-mohiyati. Yangi O‘zbekiston ilmiy tadqiqotlar jurnali, 1(4), 4–8.
3. Rasulov, J. (2025). Xalqaro migratsiya huquqi. Toshkent: Toshkent davlat yuridik universiteti nashriyoti.
4. Rustambayev, M. H. (2021). O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga sharhlar. Umumiy qism. Toshkent: Yuridik adabiyotlar Publish.
5. Usmonaliev, M. (2022). Kriminologiya. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi.
6. Umirzakov, B. A., & Boltayev, M. M. (2024). Retsidiv jinoyatchilikning kriminologik tavsifi va oldini olishning o‘ziga xos xususiyatlari. *Eurasian Journal of Academic Research*, 4(4), 118–126.